

אוצר הליכות

♦ מנחם אב תשפ"ה ♦

תמצית הלכות לתשעת הימים שבת חזון ערב ת"ב, תשעה שחל במוצאי שבת

על פי פסקי מרנא "השבת-הלוי" וצוק"ל

שנאמרים בביהמ"ד "שבת הלוי" אחוזת ברכפלד - מודיעין עילית

ע"י הרב אלטר אליהו מרמורשטיין שליט"א

ראש כולל ישועות יעקב ומח"ס המינים המהודרים

מדיני תשעת הימים

רחיצה

א. נוהגים שלא לרחוץ אפילו בצונן מראש חודש ואילך. וכתב המשנ"ב דהיינו כל גופו, אבל פניו, ידיו ורגליו מותר לרחוץ בצונן (רמ"א סי' תקנ"א סט"ז, משנ"ב סקצ"ד).

ב. במקומות החמים שהחום גובר ומזיעים שם הרבה, יש להקל לרחוץ כל הגוף בצונן^[1] אבר אבר, ולא כל הגוף בבת אחת. והדבר מסור ללב ירא ה' מתי להקל בזה (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ע"ז)^[2].

ג. גדר צונן - אין צורך שיהיה צונן גמור, אלא אפילו אם הכניסו מעט מים חמים כדי להפיג את הצינה מותר, ובלבד שלא יהיה חם עד שיהיה מחום המים. ונהגו להקל כשאין מקוה צונן, לטבול אף בחמין (הגרי"ש אלישיב אשרי האיש ח"ג פ' ס"ט ס' מ"ג).

ד. כתב בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רל"ז) - דאף אלו שמותרים, מ"מ יעשו בצינעא בביתם, ולא בבית המרחץ בפרהסיא, כחולה הצריך לאכול בט"ב, ובפרט בזמנינו שיש לכל אחד מקלחת בביתו.

ה. הטובלים בכל יום טבילה במקוה קודם התפילה, מותרים אף בימים אלו^[3] (א"א מבוטשאטש סי' תקנ"א, שו"ת שבה"ל ח"ז סי' ע"ז). אבל לא ישהו בטבילתו, אלא יטבלו ויצאו מיד (הליכות שלמה פי"ד ס"ב).

ו. רחיצה לרפואה מותרת אפילו בחמין, ואפילו בשבוע שחל בו ט"ב. ולכן מעוברת שהגיעה קרוב לעת לידתה, או יולדת, או אדם חלוש שאמר לו הרופא שהוא צריך לרחוץ בכל יום בחמין שרי^[4] - מלבד בט' באב עצמו שאסור (סי' תקנ"א משנ"ב סקפ"ח, שעה"צ סקצ"ד).

ז. קטנים שנגרם להם גירויים או פצעים מחמת אי רחיצה במים, מותר לרחצם (ע"פ משנ"ב סקצ"ג).

ח. גזיזת הציפורניים מראש חודש עד שבת מותרת, (עיין משנ"ב סי' תקנ"א סק"כ).

[1]. כתב הגרי"ח זוננפלד זצ"ל שמותר לחפוף את הראש בחמין ובבורית בתשעת הימים, אם עושה כן משום נקיות ולא משום תענוג, וכמו שמצינו דאפילו ביו"כ ות"ב מותר לחפוף הראש למי שיש לו חטטין, משום שאינו עושה כן לשם תענוג (שו"ת שלמות חיים אות שי"ג). ובשו"ת אגרות משה (אבעה"ז ח"ד סי' פ"ד אות ד') כ', וז"ל: "ולגבי שאלת בני הישיבה אם ביום חום מותר לרחוץ אחר ר"ח אב עד עת"ב, מאחר שמכוונים להסיר הזיעה ולא מחמת תענוג, באמת יש להקל", עכ"ל. ועיין בכף החיים (סי' תקנ"ד סקמ"ה). ועיין עוד בהליכות והנהגות לבעל הקהילות יעקב (עמ' ל"ט). וכן בס' הזכרונות. ועיין בשו"ת דברי יציב (ח"ב סי' רל"ז) באריכות.

[2]. יש לדון בעניין רחיצה למי שהוא אסטניס שמותר לו לרחוץ בכל אבילות, והנה לגבי חימום מים לרחיצה ביום טוב איתא בגמ' (ביצה כא): "מתני' ב"ש אומרים לא יחם אדם חמין לרגליו אלא א"כ ראויים לשתייה וב"ה מתירין". וכ' התוס' שם (ד"ה לא): "ודווקא לרגליו, אבל לכל גופו מודה דאסור דדבר השווה לכל נפש בעינן, וזה אינו ראוי אלא לבני אדם מעונגים, אבל ידיו ורגליו שווה לכל נפש", עכ"ל. הובא בב"י (סי' תקי"א), ונקטו כך להלכה. ובזמנינו יש לכל אחד מרחץ [אמבטיה] בביתו, וא"כ הו' רחיצה שלא לשם תענוג - דבר השווה לכל נפש, וצ"ע. ועיין שו"ת שלמות חיים (סי' שי"ג).

[3]. הורה החזו"א, דטבילת עזרא מותרת (דינים והנהגות). ובס' הזיכרונות (סי' כ"ז ה"ז) כתב: 'וכמדומה שהתיר אפילו למי שמבטלה לפעמים' [שאין זה רחיצה של תענוג]. וכן העיר בספר קרא עלי מועד (עמ' ל"ד).

[4]. מי שיש לו חטטין בראשו וצריך לרחוץ, וכדי לרפאותם די לו לרחוץ בחמין בלי סבון, או לרחוץ בצונן עם סבון, - יל"ע האם עדיף לרחוץ בחמין בלי סבון או בצונן עם סבון. ולכאורה היה נראה דרחיצה בסבון חמיר טפי, דמצינו במג"א בס' תקנ"א סקמ"א, שאע"פ שהתירו לחוף בחמין בע"ש חזון, מ"מ אסור לרחוץ בבורית, אך לענ"ד הכוונה שם שאין להתיר גם בורית בנוסף לחמין, אבל כשאפשר אחד משניהם עדיף סבון, שהרי מחפיה בסבון במים קרים אין הנאה מעצם הסבון אלא מפעילותו, אבל בחמין הרי יש הנאה מעצם הרחיצה בחמין. ומ"מ יש להדר אחר סבון פשוט (שמעתי ממור"ר הגרי"מ שטרן שליט"א).

א. אין ללבוש בגדים מכובסים, וכן להחליף סדינים, אף שנתכבסו קודם ראש חודש^[5]. אבל בגדי זיעה שלובשים על בשרם, מותר להחליף (מבית לוי)^[6]. ולכבוד שבת - יבואר אי"ה בדיני ערב שבת חזון.

ב. מגבת פרטית אסור להחליפה במכובסת, אבל במקום ציבורי כמו בית מדרש מותר (הליכות שלמה פי"ד הערה 42).

ג. הלבוש בגדים מכובסים קודם ראש חודש זמן מה - שניכר שהם קצת משומשים^[7], מותר ללבושם בתשעת הימים (הגריש"א זצ"ל - קרא עלי מועד פ"ד הערה ז'). אבל ללבוש כמה חולצות יחד, לא מועיל להתיר ללבושם אח"כ בתשעת הימים (מבית לוי).

ד. יכול לישון מעל הבגד מעט, ואז כבר אינו נחשב בגד מכובס, ומותר ללבושו^[8].

ה. אף בקטנים שייך אבילות, או משום חינוך או משום עגמת נפש^[9] (מג"א סי' תקנ"א סקל"ח). לכך לא ילבשו בגדים מכובסים בתשעת הימים. וכתב המשנ"ב (סקפ"ב) בשם החיי אדם, דלצורך קטנים אין להחמיר לפני שבוע שחל בו תשעה באב.

ו. ילדים קטנים עד גיל שתים עשרה, יש להקל להלבישם בגדים מכובסים אם יש צורך בכך. ובכ"ז מגיל תשע, מן הראוי שיכינו להם בגדים מלפני ר"ח עבור שבוע שחל בו תשעה באב (אשרי האיש פס"ט ס' נ"ו).

ז. תינוק שנולד מותר להלבישו בגד מכובס, ונראה שמותר גם להלבישו בגד חדש (הגר"י דבררמדיק ש"ט א').

תיקון חצות

א. בכוונות האריז"ל כתב: 'שיתאבל בימים אלו אחר חצי היום ויבכה, כמו חצי שעה' (מג"א סי' תקנ"א סקמ"ה והביאו המשנ"ב סק"ג). וכן נהג החפץ חיים זצ"ל (דרשו). מנהגו של מרנא השבט הלוי זצ"ל היה כפי מנהגו של החת"ס ותלמידיו זצ"ל, לומר בחצות היום בהיכל הישיבה יחד עם בני הישיבה תיקון חצות כל ימי בין המצרים, מלבד ער"ש, ור"ח וערב תשעה באב אחר חצות היום.

תשלום דיני תשעת הימים עיין בספרי אוצר הליכות

ערב שבת חזון

מאכלי בשר בערב שבת

א. מותר לטעום כפי הצורך תבשילי הבשר של שבת קודש לצורך הבישול^[10] (מבית לוי). ואם טעם בלבד ולא לעס את המאכל, א"צ להמתין כדין אחר אכילת בשר, ומכל מקום צריך לקנח ולהדיח פיו (דרכ"ת סי' פ"ט סק"י ובדה"ש סקט"ז).

ב. ילדים שאוכלים סעודתם בערב שבת לפני כניסת השבת, מותרים לאכול מאכלי בשר שהרי זהו סעודתם של שבת (הגרש"ז אולמן זצ"ל).

[5]. לצורך שידוך - אם יש צורך, מותר להחליף (שו"ת שבה"ל ח"ט סי' קל"א אות ד').

[6]. וכן התיר הגרש"ז אויערבך זצ"ל - אם מניעת החלפתם גורמת קושי (הליכות שלמה פ' י"ד ס' י"ב).

[7]. בספר נחמת ישראל להגאון רבי ישראל דרדק שליט"א כתב בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל, דהיינו שנקמט קצת הבגד. ובספר מועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך שליט"א (ח"ה סי' של"ט) כתב שראוי להחמיר ללבוש באופן שניכר עכ"פ במשהו שלבשו אותו קודם. ויש לעיין לפי מה שכתב הרמ"א (יו"ד סי' שפ"ט ס"א) בהלכות אבילות דאם לבשו שעה אחת די בכך, עכ"ל. ובש"ך (סק"ד) כ', וז"ל: 'כלומר זמן מה וא"צ שעה זמניות, וכן משמע בפוסקים, וכן נוהגים, עכ"ד. ויש לעיין אם אפשר לסמוך על הש"ך הנ"ל לגבי שבוע שחל בו דהוי מדינא דגמרא, דהרי הש"ך הנ"ל כתב לגבי שלושים דהוי רק חומרא, ואמר לי הגר"מ ש'קליין שליט"א שצריך שהבגד לא יהא ניכר שהוא מכובס, ותלוי אם אדם יושב במקום ממוזג באם ניכר שכבר לבשו, אבל מקום כמו בני ברק שמבלי מזגן עשר דקות כבר ניכר שאינו מכובס, והכל תלוי לפי הזמן והשעה.

[8]. הגר"מ סירוטה שליט"א, ואמר שעצה זו טובה יותר מכל שאר העצות שעושים.

[9]. עיין בשעה"צ (סקצ"א) שכתב נפק"מ בין הטעמים למי שהוא פחות מבין שש דלא הגיע עדיין לחינוך, ומשום עגמת נפש אסור. ועיין בפרי מגדים (סקל"ט) שכ' שנהגו להקל בכל בגדי קטנים אף שהגיעו לחינוך. ובחיי אדם (קל"ג י"ח) כתב שמה שנהגו להקל הוא רק בקטנים בני שתים ושלוש שנים. ואף למחמירים, מ"מ נראה שגם קטן בן שש אם ליכלך בגדיו ביותר, יש לסמוך על דברי הפמ"ג להקל ולהלבישו בגד מכובס, ואם אין לו מותר גם לכבס (חנוך לנער פכ"א הערה ב' ועוד).

[10]. דאין זה בכלל טעימה האסורה משום שמחה (מבית לוי). ואם פולט המאכל, אינו צריך לברך (שו"ע סי' ר"י

ס"ב, משנ"ב סק"ג עיי"ש).

רחיצה לכבוד שבת

א. לדעת המחבר יכול להתרחץ כבכל ערש"ק. ולדעת הרמ"א רוחץ "ראשו ופניו ידיו ורגליו בצונן, ויש מקילים בחפיפת הראש בחמין למי שרגיל בכך כל ערב שבת". וכתב המשנ"ב בשם החיי אדם, דהוא הדין שמותר לרחוץ פניו, ידיו ורגליו בחמין למי שרגיל בכך כל שבת. אך ירחץ בלי סבון [11] (סי' תקנ"א סט"ז ומשנ"ב סקצ"ו וסקצ"ז).

ב. העוסק במלאכתו כל השבוע ומזיע הרבה, ורוצה לרחוץ כל גופו להעביר הזוהמה בעש"ק, מותר לו לרחוץ כל גופו במים קרים (שבט הלוי ח"ח סי' קכ"ז). בא"י שלפעמים החום גובר, ומזיעים הרבה, מותר לרחוץ גם כל גופו בצונן. וירחוץ אבר אבר לבדו, ולא בבת אחת. והדבר מסור ללב ירא ה' מתי להקל בזה (שו"ת שבה"ל ח"ז סי' ע"ז).
ג. הנוהג לטבול בכל ערב שבת, מותר לו לטבול גם בע"ש חזון (משנ"ב סי' תקנ"א סקצ"ה). אבל לא במים חמים (שעה"צ סקצ"ח).

בגדי שבת

א. הנוהגים להחליף מלבושם בכל שבת (כגון שטריימל וקפטן), מותרים גם בשבת זו. וכן אלו המחליפים רק כובע וחליפה, אף שאינו ניכר כל כך, מותרים להחליף כדרכם (משנ"ב סי' תקנ"א סק"ו).
ב. החלפת הבגדים לבגדי שבת, תהיה בזמן שרגיל בכך בכל ערב שבת (מבית לוי).
ג. מנהגו של מרגא השבט הלוי זצ"ל, שהחליף את כל בגדיו לכבוד שבת קודש, מלבד המכנסיים (גיליונות שבט הלוי) [12].

הכנות לשבת

א. מותר לצחצח הנעליים לכבוד שבת (מבית לוי).
ב. נהגו לאסור להחליף מצעי המיטה (משנ"ב סי' תקנ"א סקל"ג). אבל להחליף מגבות [למגבות מכובסות] מותר (קיצוש"ע סי' קכ"ב ס"ט). ואין להימנע משטיפת הדירה לכבוד שבת [13] (ס' מבית לוי).
ג. המתארח בבית חבריו והכינו לו סדינים נקיים ומכובסים, יכול לישון עליהם [14] (שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' מ"ד, מבית לוי).
ד. מעיקר הדין אין איסור בשמיעת הניגונים המושמעים בקריית חוצות המבשרים את בואה של שבת קודש, אבל מהראוי להחליפם בצפירה וכדומה (שמעתי ממור"ר הגרי"מ שטרן שליט"א, ועיין שו"ת אמרי יעקב ח"ג סי' ב').

ביום השבת

א. שבת חזון: הוי בשבת זו ולא בשבת של ראש חודש אב, ומפטירים בה 'חזון ישעיהו', (סי' תקכ"ח ס"ח, מג"א סי' רפ"ב סקי"ד, קשו"ע סי' ע"ט ס"ט). ונהגו לתת המפטיר לרב (בשבת חזון) אפי' אם יש יארציית (שו"ת שבה"ל ח"א סי' ע"ד) [15].
ב. אומרים "אב הרחמים" (משנ"ב סי' רפ"ד סקט"ז). ואם יש בשבת זו ברית מילה בבית הכנסת, הציבור יאמרוהו ובעלי הברית לא יאמרוהו, שעיקר תקנת אב הרחמים הייתה בשבת שלפני ת"ב (הגר"ש דבליצקי זצ"ל).
ג. סעודת שבת בבוקר: אוכלים כבכל שבת - בשר ודגים וכל מטעמים [אלו הנוהגים לאכול מאכלי חלב בסעודה שלישית, יתנו דעתם שבשבת זו מתחילים סעודה שלישית מוקדם, ולכן נצרכת שימת לב מתי מסיימים את אכילת הבשר, כדי להמתין בין בשר לחלב כדין].

[11]. ועיין בספר משמרת שלום (סי' מ' הערה א').

[12]. וביאר מרגא השבה"ל זצ"ל שהמנהג הקדום היה ללבוש בגדי חול בשבת זו, ולא היה בזה חיסרון בכבוד שבת. והוא נוהג בדרך הממוצע כפי שהנהיג הגר"א (עיין סי' תקנ"א). גיליונות שבט הלוי.

[13]. הגר"ח קניבסקי זצ"ל שאל את החזו"א זצ"ל לעניין שטיפת הרצפה בתשעת הימים, וענה לו החזו"א שלכבוד שבת יש להקל (אורחות רבינו ח"ב עמ' קס"ד), וכן בספר אשרי האיש כ' בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, דמותר לשטוף לכבוד שבת כרגיל. ויש שנהגו למעט קצת (הליכות שלמה פ' י"ד). הגר"ש סלנט זצ"ל אמר שבעש"ק חזון לא ירחצו הרצפה כל כך בטוב כרגיל. ואמר הגרי"ח זוננפלד זצ"ל דאולי רק משום חומרא אמר כן. וראוי למאן דאפשר ליה, להחמיר בחומרת רב האי גאון זצ"ל (שו"ת שלמות חיים או"ח סי' שי"ב).

[14]. וכן הדין באם החליפו לבגדי שינה מכובסים (מבית לוי).

[15]. במקום שאין אומרים ההפטרה בניגון של איכה רק כל הקהל אומרים ביחד, אין הרב צריך לעלות למפטיר (הגר"מ"ש קליין שליט"א).

ובענין אמירת ההפטרה בניגון של איכה, עיין במג"א סי' רפ"ב סקי"ד. ובמנהגי חזו"א כתוב שלא אמרו בניגון איכה. וכן כ' בדרכי חיים ושלום אות תרס"ב, דלא יאמרו בניגון של איכה דהוי אבילות בפרהסיא, עיי"ש. אבל

א. תלמוד תורה: הרמ"א (סי' תקנ"ג ס"ב) כתב שאין אומרים פרקי אבות. והט"ז מפקפק מאוד על מניעת הלימוד בשבת, ומסיים שהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד, והמשנ"ב כתב דיש לסמוך על זה^[16]. וכתב הביאווה"ל (ד"ה ולכן אם): "לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ ועיניו הרואות דכמה ת"ח מתרשלים בלימוד המותר ביום ט"ב עצמו משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין בעוה"ר, ולכן איני חושש לסברא זו ודעתי נוטה להתיר", עכ"ד. השבט הלוי זצ"ל החמיר ללמוד רק דברים המותרים בתשעה באב לאחר חצות (שו"ת שבה"ל ח"ד סי' ע'). ומ"מ הלומד לא הפסיד שכרו.

ב. שיעור קבוע: שמעתי מהגר"י זנגר שליט"א, ששאל את מרנא השבט הלוי זצ"ל אם לומר שיעור ברבים והוא ענה בתקיפות שחלילה להרים יד נגד הרמ"א^[17].

ג. לימוד במסגרת אבות ובנים: אפשר לקיים כרגיל (הגר"ש זצ"ל, דרשו).

א. אין לטייל בשבת זו לאחר חצות^[18] (רמ"א סי' תקנ"ג ס"ב, וראה שערי תשובה סק"ה)^[19]. אבל אם צריך ללכת לגינה עם הילדים הקטנים להרגיע אותם מותר כפי הצורך, ואינו נחשב טיול (הגר"י דברמדיקו שליט"א).

ד. לא יאמר אדם שאוכל או שותה כדי שלמחר יהיה לו כח לצום (ע"פ מג"א סי' ר"צ בשם ספר חסידים)^[20].

ה. לקיחת תכשירים בשבת: אנשים חלושי מזג שרוצים לקחתם כדי שיוכלו לצום, יערבום במאכל או במשקה, ומותר לקחתם בשבת. ועדיף לערבב מערב שבת. (מבית לוי)^[21]. ופשוט שאסור לומר שהוא לוקח אותם כדי שיוכל לצום. ומי שידוע שביתו או בניו ובנותיו חלשים וצריכים לכך, וצריך לזרזם ולשדלם בעניין, יזהר מלומר בפירוש.

תפילת מנחה וס"ג

א. בתפילת מנחה: אין אומרים 'צדקתך' (רמ"א סי' תקנ"ב ס"ב) משום דנקרא מועד.

ב. אכילת סעודה שלישית: יאכל בביתו, ויכול לזמר זמירות כדרכו כבכל שבת^[22].

ג. צריך להפסיק מאכילה, שתיה ורחיצה מבעוד יום - משקיעת החמה אפילו בשבת, וצריך להיזהר שלא יטעו שהוא כשאר שבתות, שאם התחילו מבעוד יום, אפשר לאכול גם אחר השקיעה (משנ"ב סי' תקנ"ב סק"ד).

ד. לכתחילה יש ליטול מים אחרונים קודם השקיעה (הגר"ש דבליצקי זצ"ל)^[23]. ואם לא נטל קודם השקיעה רשאי ליטול לאחר מכן, אפילו אחר צאת הכוכבים (ט' באב שחל ביום א' - כהן ע' קכ"ד).

באות תרס"א כ': "ההפטרות בשבתות הנ"ל בפרט בשבת חזון הגיד ביתר עוז בקול בכי עצום והשתוקקות רב שיתקיימו יעודי הנבואות לישועות ישראל וגאולתם במהרה בימינו", עיי"ש.

[16]. עיין בביאור הלכה שהאריך בזה. נהגו בשיבת ראדן ע"פ הוראות החפץ חיים, ללמוד כבכל יום עד סמוך לבין השמשות (ח"ח חיי ופעלו ח"ג ע' תתמ"ח). הוראות האור לציון (שו"ת ח"ג פכ"ח) שמי שקשה לו ויש חשש שמחמת זה יתבטל מלימודו, יכול לסמוך על המקילים וילמד במקום שלבו חפץ. **ושמעת מהרה"ג לוי יצחק הגר שליט"א - נכד האדמו"ר מוידניץ זצ"ל בעל "תורת מרדכי"**, שלמד כרגיל את סדר לימודו, וכן שמע שהורה לבני הישיבה, ומי שרוצה יכול להחמיר על עצמו (וכ"כ בנט"ג פ' צ"ב הע' ד'). וכן נהג הגר"י פישר זצ"ל בעל אבן ישראל ללמוד כרגיל. ועיין עוד בלוח תמידים כסדרן דעת הרה"ק מהר"א זצ"ל מבעלזא ללמוד כל השבת רק דברים המותרים בתשעה באב.

[17]. בשו"ת דברי יציב (סי' רמ"א) כתב שאם יש שיעור קבוע לא יבטלו אותו אלא יעסקו בשיעור בדברים המותרים, דלא ליחזי כאבילות בפרהסיא, אך הגר"ש אלישיב זצ"ל פסק שיש לבטלו, כפי שהורה הרמ"א לבטל פרקי אבות ברבים, אך אם זה יגרם לביטול תורה שלא ילמדו משתתפיו כלום, מותר ללמוד.

[18]. כתב בס' **יוסף אומץ הקדמון** (תתע"ב): "היאך יעלה על לב שום בר ישראל או בת ישראל לילך לטיול ביום שנעשו לאבותינו צרות גדולות וחזקות, ועוד היום אנחנו סובלים את הצרות - הגלות המר הזה בעו"ה ושכינה הולכת עמנו בגלות".

[19]. עיין פרי מגדים (סי' תקנ"ג משב"ז סק"ב) שדייק מהרמ"א שאסר לטייל גם בשחרית לפני חצות, והניח בצ"ע. וכתבתי ע"פ הוראות הגר"י זיכרמן שליט"א, שלהלכה האיסור הוא אחר חצות בלבד, ושו"ר בספר מטה משה (סי' תשי"ח) דמשמע שהאיסור הוא רק אחר חצות, ורק בזמן שאסור ללמוד תורה. וראה עוד במגן אברהם (סי' תקנ"ג סק"ז) ובפרי מגדים (א"א שם) אם יש מקום לחלק בין שבת שחל בט' אב שהוא יום צום ונדחה, ונוהג בו דברים שבצינעא כל היום, לבין שבת שחל בח' אב, שעד חצות אינו זמן אבילות כל כך.

[20]. הגר"נ פרנקל זצ"ל בעל שו"ת אמרי בינה, וכ"כ בעל המשנת יוסף זצ"ל במכתבו אלי (בכת"י). ושמעתי מהגר"מ סירוטה שליט"א דהוי זלזול בכבוד שבת, ע"פ פרמ"ג משב"ז סי' ר"צ.

[21]. ועיין בשו"ת מגדנות אליהו (ח"ב סי' קל"ג) שמותר ליטול בשבת תוספת לחיזוק כדי שיוכל לצום, ופושט החששות משום מכין משבת לחול ועוד, עיי"ש.

[22]. לאכול ברוב עם: המג"א אסר, והבכור שור התיר, משום שאם מבטלו הוי כאבילות בפרהסיא. ומרן השבט הלוי פסק כהמג"א. ונהרא נהרא ופשטיה.

[23]. לזמר זמירות אחר שקיעת החמה: עיין דרכי חיים ושולם (אות תר"ע) דכ' שהרה"ק בעל מנחת אלעזר

ה. מזמן על הכוס, ואם סיים ברכת המזון קודם השקיעה ישתה הכוס. אבל אם
מזמן אחר השקיעה או שגמר ברכת המזון אחר שקיעת החמה, לא ישתה הכוס. (בס' ט' באב
שחל ביום א' - כהן ע' קכ"ד).

ו. אם מברך ברכת המזון קודם השקיעה ויש לו עוד שהות לאכול ולשתות, מותר להמשיך לאכול ואינו
צריך להתנות (משנ"ב סי' תקנ"ג, שעה"צ סק"ז)^[24].

בצאת השבת

- א. אסור להכין שום דבר לצורך ליל תשעה באב עד זמן יציאת השבת, מלבד אם משתמש בו בשבת.
ב. משקיעת החמה נאסר לאכול ולשתות ולרחוץ, היות ובמגיעת דברים אלו אין ניכר שנוהג אבילות בשבת.
ולגבי חליצת המנעלים ראה לקמן.
ג. לשבת על כסא רגיל מותר עד צאת השבת, (שש"כ פ' ס"ב הע' פ"ח, ק"ו מנעילת הסנדל עיי"ש. ועיין דברי הגר"ש דבליצקי זצ"ל
הערה נ"א) וכ"כ בלוח שבט הלוי מהנהגותיו של מרנא השבט הלוי זצ"ל.

מוצאי שבת ליל תשעה באב

חליצת המנעלים

א. חליצת המנעלים הוא סימן ממש לאבילות, לכך כתב הרמ"א לחולצם לאחר אמירת 'ברכו', חוץ מהחזן
שחולץ קודם אמירת ברכו^[25] (סי' תקנ"ג רמ"א ס"ב). בזמנינו שמאחרים קצת את זמן תפילת מעריב בצאת השבת,
האנשים והנשים יאמרו 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', יחלצו המנעלים ויחליפו את בגדי השבת לבגדי יום
חול (שש"כ פ' כ"ח ס' פ"ה הע' קפ"ט. שו"ת שלמת חיים ח"א סי' פ"ו).

ב. מרנא השבט הלוי זצ"ל נהג לבוא לבית המדרש בזכרון מאיר בשנים קדמוניות, בבגדי חול ומנעלים בזמן
בין השמשות של רבינו תם, ולאחר ברכו של מוצאי שבת חלץ מנעליו, ובזה קיים מנהג בני אשכנז ללכת בגדי
חול בשבת.

ג. הנוהג לפי שיטת רבינו תם, או הנוהג כדעת החזו"א^[45] דקות אחר שקיעת החמה בכל הדברים דאורייתא
ודרבנן, לא ינהג שום מנהגי אבילות עד זמן יציאת השבת לרבינו תם או כדעת החזו"א. מפני שעדיין אצלו
תוספת שבת. (חוט שני זצ"ל ח"ב עמ' שכ"ז).

ד. הנוהג לפי שיטת רבינו תם רק לגבי שבת ויום הכיפורים, או עכ"פ רק בדאורייתא, דעת הגר"מ שטרנבוך
שליט"א (מועדים וזמנים ח"ז סי' רנ"ו) לענין חליצת המנעלים, שיחלוץ בזמן הרגיל של צאת השבת (כשיטת הגאונים),
ויסתובב בביתו בנעלי בית או בלי מנעלים, דמפני שבבית הרבה פעמים הולכים בנעלי בית או בלי מנעלים, אין
ניכרת האבילות.

ה. וכשחולץ, יזהר שלא יגע בהם, כדי שלא יצטרך ליטול ידי (משנ"ב סי' תקנ"ג סק"ו).

דינים למוצאי שבת

א. מותר לפנות הכלים מהשולחן שאכלו בו בשבת, מיד לאחר זמן יציאת השבת ואמירת 'ברוך המבדיל'. אך
אין לשטוף את הכלים עד למחרת לאחר חצות^[26]. (מבית לוי, אבן ישראל). ומכל מקום מותר לשים בתוכם מים.
(הגר"ש דבליצקי זצ"ל).

זצ"ל היה יושב בסעודה שלישית כבכל שבת, וראה שם הטעם. וכן כתוב במנהגי ספינקא (פ' כ"ה ע"נ"ה), וכן נהג הרה"ק בעל "חלקת - יהושע" זצ"ל מביאלא,
ועוד.

[24]. אם חל ט' באב בשבת או באחד בשבת, אין צריך להתנות, כיון דאסור להראות עינוי בשבת, ומסתמא לא נתכוון להפסיק לשם תענית (שעה"צ סי' תקנ"ג
סק"ז בשם פתחי עולם).

[25]. ודנו בדברי הרמ"א האם מה שכתב שלא יחלצו עד לאחר ברכו הוא מפני שהתפללו ערבית מבעוד יום, או דמפני שמצוה להוסיף מן החול על הקודש
התירו להישאר במנעלים עד לאחר ברכו אף שמתפללים בלילה. ועיין שו"ת שלמת חיים (סי' פ"ד אות ב') דמעיקרא כך קיבלו תענית ת"ב כשחל בשבת,
שעכ"פ לענין נעילת הסנדל כל עוד שלא אמרו ברכו אינם חולצים מחמת קדושת תוספת שבת, משום דהוי דבר שבפרהסיא, עיי"ש. וכן דעת שו"ת באר
משה (עיין בס' ט"ב שחל בשבת עמ' צ"ג באריכות).

[26]. אע"פ שלאכל רח"ל נפסק (סי' ש"פ ס' כ"ב) שמוותר להדיח כלים דאין בהם משום מלאכה, מ"מ יש לחלק ע"פ הגמרא בסוכה (כ"ה).
וביאור רש"י שם (ד"ה טירדא דרשות) "שאע"פ שהוא חייב לנהוג אבילות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד מתו - אינו חייב
להצטער". והיינו שלאכל רח"ל יש רק דין הנהגת מנהגי אבילות, משא"כ באבילות של חורבן בית המקדש שיש

ב. קיפול הטלית במוצאי שבת מותר. (מבית לוי). וכן שמעתי מהגר"ח קניבסקי זצ"ל שמותר, מפני שקיפול הטלית אינו מלאכה [27].

ג. כתב המשנ"ב שאסור לעשן, והחמיר מאוד עד שכתב שמי שמעשן בט' באב היה ראוי לנדון. אך כתב שיש מהאחרונים שמקילים בזה [28], ולכן מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר, יש להקל אחר חצות בצינעא בתוך ביתו (רמ"א ומשנ"ב סי' תקנ"ה סק"ח).

תפילת ערבית במוצאי שבת

א. הנוהגים לזמר מזמורי תהילים קודם תפילת ערבית של מוצש"ק, אין מזמרים במוצאי שבת זו (רמ"א סי' תקנ"ט ס"ב, משנ"ב סי' רצ"ג סק"א) [29].

ב. בתפילת מעריב של מוצאי שבת אומרים 'אתה חוננתנו' כבכל מוצאי שבת. שכח לומר 'אתה חוננתנו' אינו חוזר, דהרי עתיד להבדיל על הכוס במוצאי התענית. (שו"ע סי' רצ"ד ס"ג). אך יזהר לומר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' מיד לאחר תפילת מעריב לפני שעושה מלאכה, וכן צריך להזהיר את הנשים שאינם מתפללות מעריב, לומר 'ברוך המבדיל' (משנ"ב סי' תקנ"ו סק"ב).

ג. שכח ולא התפלל תפילת ערבית, צריך לומר 'אתה חוננתנו' בשחרית בשמונה עשרה השני שמשלים [מפני שלא הבדיל על הכוס]. (סי' רצ"ד משנ"ב סק"ב).

ד. אין מברכים על הבשמים במוצאי שבת [30]. (שו"ע סי' תקנ"ו ס"א).

ה. קודם אמירת מגילת איכה, יברכו על ב' נרות מחוברים כאבוקה [או על אבוקה (א"א בוטשאטש תניינא)] 'בורא מאורי האש', ואם שכח ולא בירך, יברך בליל מוצאי שבת בלבד. הנשים יברכו בבית לעצמם ברכת מאורי האש [31] (מבית לוי).

ו. קריאת שמע שעל המיטה אומר כרגיל (הליכות ומנהגי בין המצרים פ"ז הל' מ"ו).

הבדלה לחולה שאינו מתענה

א. הבדלה: חולה יבדיל לעצמו, וישתה רק כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית (לדעת החזו"א 76 סמ"ק), שהוא השיעור הנדרש לצאת בו ידי חובה, ולא יברך ברכה אחרונה [32].

ב. חולה שאינו רוצה לשתות, ייתן לקטן - שהגיע לחינוך ברכה ואינו בגיל חינוך להתאבל על ירושלים - לשתות רוב כוס (משנ"ב סי' תקנ"א סק"ע). [כל תינוק לפי חכמתו, ובערך בין גיל שש לתשע].

ג. נשים שאינן מתענות, לכתחילה יבדיל הבעל או איש אחר להוציאם, והאשה תשתה, וגם המבדיל יוצא בזה ידי חובת הבדלה [33].

ד. אשה שאין לה מי שיוציא אותה בהבדלה, תעשה הבדלה בעצמה, ותשתה את הכוס (עיין משנ"ב סי' רצ"ו סקל"ה, שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ע"ז אות ד'). ואם אינה רוצה לעשות הבדלה, עיין בהערה [34].

דין בכל יום להיות מיצר ודואג ולעשות תיקון חצות, ובתשעה באב אסור להסיח דעתו כל היום מהאבילות על החורבן, ולכן גם שטיפת כלים אסור, דאף שאינו מלאכה יש בזה היסח הדעת (שמעתי מהגר"י חנון שליט"א).

[27]. וביאור דבריו הוא, דבתשעה באב נאסרה מלאכה שיש בה שיהיו כמו שכתב הרמ"א (סי' תקנ"ד ס"ב), וקיפול הטלית אין בו שיהיו. והרה"ק מהר"א מבעלזא זצ"ל קיפל הטלית לאחר חצות היום (לוח דבר בעתו).

[28]. עיין בספרי אוצר הליכות מועדים פ"ד הערה מ"ג שהארכתי בזה עיי"ש.

[29]. משום דאומרים במזמור ס' 'אלוקים יחננו' ואינו זמן חנינה (סי' רצ"ג משנ"ב סק"א), ובמשנ"ב (סי' תקנ"ט) כתב דאינו משום סדר היום.

[30]. ובטעם הדבר כ' הבית יוסף בשם המרדכי דהוי תענוג. וכן כ' בשם אבודרהם דאין מרחין עצי בשמים, מפני שבלייל תשעה באב אין לעשות נחת רוח. וכן כ' המטה משה בס' תש"ל דאסור משום תענוג.

[31]. ועיין ביאורו"ל (סי' רצ"ז ד"ה לא) שאשה אינה חייבת בברכת הנר, לכך יברך הבעל בבית להוציא את הנשים, וכ"כ הגרש"ז אויערבך זצ"ל. אמנם אשה שרוצה לברך רשאית לברך, עיין אגרות משה (ח"מ ח"ב סי' מ"א-ב) וכן דעת מרנא השבט הלוי, והגר"ח קניבסקי זצ"ל.

[32]. שבט הלוי ח"ח סי' קכ"ט. שמעתי מהגר"י זיכרמן שליט"א.

[33]. שבט הלוי ח"ח סי' קכ"ט.

[34]. מ"מ בעת הצורך אפשר להקל לאשה לאכול בלא הבדלה מספק ספיקא, שמא נשים אינן חייבות בהבדלה, ושמא כדעת הרמב"ן דכשחל

ט' באב במוצאי שבת אין חיוב הבדלה כלל (ס' מבית לוי). עיין בשו"ת מגדנות אליהו (ח"ד ס' נ"ד) בעניין הבדלה בת"ב לאשה שצריכה

לאכול. ועיין באמרי יעקב אבעה"ז עמוד רל"ח שיש לסמוך שלא צריכה הבדלה ומוותרת לאכול, ובמוצאי ת"ב

תשמע הבדלה.

ה. דעת מהרי"ל דיסקין זצ"ל, שקטן שהגיע לחינוך צריך להבדיל על הכוס קודם אכילתו. ובספר מבית לוי כתב מרן בכת"י: "ולמעשה לא ראינו נוהגים כן, שקטן מבדיל לעצמו". וכ"כ השמירת שבת כהלכתה (פרק ס"ב ס' מ"ה), שקטנים אוכלים ושותים ללא הבדלה, ובמוצאי תשעה באב שומעים הבדלה ויוצאים ידי חובה [35].

- ו. סדר ההבדלה: חולה המבדיל במוצאי שבת, יאמר רק ברכת הגפן, ברכת מאורי האש וברכת הבדלה. ולא יאמר את הפסוקים 'הנה אל ישועתי' וכו' (פתחי תשובה יו"ד סי' שע"ו סק"ב, שמירת שבת כהלכתה פ' ס"ב ס' מ"ו).
- ז. יעשו ההבדלה על מיץ ענבים [36] או על חמר מדינה [37]. ובמקום שא"א יעשו על יין. (מבית לוי).
- ח. חולה שצריך רק לשתות מים, אינו צריך להבדיל בשביל כך (שו"ת שבט הלוי ח"ח קכ"ט, והגרי"ש אלישיב זצ"ל ע"פ שו"ע סי' רצ"ט ס"א).

תשלום דיני תשעה באב באריכות עיין בספרי אוצר הליכות

מוצאי תשעה באב

תפילת מעריב וקידוש לבנה

- א. מקדימים להתפלל ערבית קודם חצי שעה לאחר השקיעה [38]. (שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ע"ב). וז"ל: "וכך קבלתי להתפלל במוצאי תענית מעריב מוקדם יותר, וכך אני נוהג בבית מדרשי" [39].
- ב. אלו שנהגו שלא לברך בבוקר 'שעשה לי כל צרכי', יברכו עכשיו לאחר שנעלו המנעלים.
- ג. קידוש לבנה: כתב הרמ"א (סי' תכ"ו ס"ב) שאין מקדשין הלבנה במוצאי ט' באב. ויש שנהגו שכן לקדש הלבנה במוצאי ט' באב, ע"פ האריז"ל שבמוצאי ת"ב נולד בן דוד ומבשרים ללבנה [כינוי לשכינה] ולישראל שעתידים להתחדש. וכתב המשנ"ב (סקי"א) דדעת האחרונים דמקדשין במוצאי תשעה באב. ונועלים המנעלים קודם קידוש לבנה.
- ד. יטעם קודם קידוש לבנה, ואם מחמת הטעימה ימנע מלקדש הלבנה בציבור, יכול לקדש אפילו כשלא טעם. (משנ"ב סי' תכ"ו סקי"א שעה"צ סק"ט). מרנא השבט הלוי זצ"ל קידש הלבנה ברוב עם לאחר טעימה בביתו ונעילת המנעלים. (חתדב"נ הגרא"י איצקוביץ שליט"א).
- ה. המנהג לרקוד אחר קידוש לבנה כרגיל (מבית לוי).

סדר ההבדלה במוצאי הצום

- א. סדר ההבדלה: אומר ברכת הגפן וברכת הבדלה בלבד, ושותה היין בעצמו ואין צריך לתת לתינוק (משנ"ב סי' תקנ"ו סק"ג; ועיין שבט הלוי ח"ו סי' ע' אות ט').
- ב. המבדיל או ששומע הבדלה ודעתו לאכול תיכף פת, צריך להיזהר שלא יהיה מונח בשעת ההבדלה לפניו. ואם הביא, פורס עליו מפה ומכסנה (שו"ע סי' רצ"ט ס"ט). וכן אם אוכל מזונות תיכף אחר הבדלה, יכסם (שו"ת לבושי מרדכי ח"א ס' מ"ז).

[35]. עיין מבית לוי (עמ' תק"ו) באריכות. בשמירת שבת כהלכתה ביאר שדומה לקידוש שמותר להאכיל קטן הצריך קודם קידוש. ויש לצרף את דעת הרמב"ן והרשב"א (ח"א סי' קי"ז) שאין חיוב הבדלה בתשעה באב.

[36]. דהוי יין מגתו שאינו חשוב, ואין בו משום שמחה (משנ"ב סי' תקנ"ב סק"ז). ואין נאסר רק משום מנהג כדכתב המחבר 'נהגו לאסור'.

[37]. ודעת השבט הלוי שמיצים טבעיים וכן תה וקפה, להלכה למעשה אין להחשיבם לחמר מדינה. אבל הגרי"י פישר זצ"ל נהג בשנים שהרבנית חלתה שהיה עושה לה הבדלה על קפה שחור אחרי שנצטנן מעט והיה ראוי לשתיה, שלא יהיה כ"כ חם שלא תוכל לשתות כמלוא לוגמיו, והרבנית שתתה הכוס (אבן ישראל).

[38]. במוצאי התענית יש מדקדקים ליטול הידיים ג"פ. ואם מתפלל תפילת ערבית לאחר סיום הצום, ייטול ידיו קודם תפילת ערבית (בן איש חי אות כ"ח, לוח א"י). וכן נהג בעל אילת השחר (כאיל תערוג).

[39]. עיין שם בתשובה, שבחלשים ממש יש להקל עוד יותר.

ג. המבדיל ושתה כוס הבדלה והיו לפניו או בדעתו לשתות, א"צ לברך על שאר המשקים ברכה ראשונה, דיין פוטר כל מיני משקים [40].

ד. איש שעשה הבדלה לאשתו או לחולה בצום וכבר יצא ידי חובת הבדלה, אם יש בביתו בחור או קטנים שמוציאים ידי חובה, יכול לעשות להם הבדלה במוצאי הצום (משנ"ב סי' רצ"ו סק"ל).

ה. אשה שבעלה מתעכב מלבוא לביתו ואינה יכולה להמתין, יכולה לשתות מים בלבד קודם הבדלה, ואם רוצה יכולה להבדיל לעצמה (מבית לוי).

ו. שכח לומר במוצאי שבת בתפילת ערבית 'אתה חוננתנו' ואכל קודם הבדלה במוצאי ט"ב, דעת הגרש"ז אויערבך זצ"ל (שש"כ פ' ס"ב ה' צ"ה) דגראה דאינו צריך לחזור ולהתפלל ערבית כמו בכל מוצאי שבת, דמפני שהתפלל הרבה תפילות אין עוד מקום להזכיר בתפילה.

אבילות במוצאי הצום

א. אכילת בשר ושתית יין אסורה [41] לדעת הרמ"א עד י' אב בחצות היום, חוץ מסעודת מצוה (סי' תקנ"ח ס"א, ומשנ"ב סק"ב). ולדעת המחבר אסור בכל היום של י' אב.

ב. וכן כיבוס וגיהוץ, תספורת ורחיצה, אסורים לבני אשכנז עד למחרת ט"ב בחצות היום [42] (משנ"ב סי' תקנ"ח סק"ג). וכן דעת מהגר"ח פאלאג'י (מועד לכל חי סי' י' צ"ב) להימנע אף מרחיצה ותספורת עד חצות היום.

ג. מי שיש לו צער מחמת לכלוך או זיעה, יכול להקל ברחיצה במקלחת בבית, כשהוא מיועד רק להעביר את הלכלוך והזיעה [43].

ד. שמיעת כלי שיר מותרת מיום למחרת ט"ב בחצות - לאלה שנוהגים היתר לשמוע בשאר ימות השנה [44].

ה. הנוהגים שלא לברך שהחיינו מי"ז בתמוז - לא יברכו גם בליל ויום עשירי. (שע"ת סי' תקנ"ח סק"ב).

יה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ויהפכו ימים אלו לששון ושמחה

[40]. סי' קע"ד ס"ב.

[41]. אך דבר שנתבשל עם בשר, מותר גם בליל עשירי. וכן אם דרכו תמיד לברך ברכת המזון על כוס יין, מותר גם בלילה זה (סי' תקנ"ח ביאורו"ל ד"ה שלא).

[42]. ובגדי קטנים - במקום הדחק מותר לכבס במוצאי ט"ב (שמעתי מהגרמ"ש קליין שליט"א).

[43]. אף אם אינו צער כזה המתיר רחיצה בתשעת הימים. הליכות שלמה (פי"ד הערה כ"ו), אשרי האיש (ח"ג פ"ה), ותשובות והנהגות (ח"ב סי' ר"ס).

[44]. משחרב בית המקדש גזרו חז"ל שלא לגנו בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משימעי קול של שיר לשמח בהם, ואסור לשומעם מפני החורבן (שו"ע סי' תק"ס ס"ג). ודווקא מי שרגיל בהם אסור (רמ"א שם). ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ס"ט ו"ח סי' קכ"ז) שכ"ז: "דאפילו אם הטיע"פ נעשה משירה בפה הוא נהפך לכלי שיר, אלא שכהיום אפילו המדקדקים מקילים בזה, ויש ללמד עליהם זכות, ופעמים הרבה עושים לפקח עצבותיה ושרי, ובפרט בנשים שיכח זה", עכ"ל.

אלה יעמדו על הברכה שנדבו לזכות את אחינו בני ישראל

למנוחת נשמות הר"ק רבי יצחק בן הר"ק רבי שלום יוסף זצ"ל כ"ק האדמו"ר מבוהוש נלב"ע י"ד אב תשנ"ב	למנוחת נשמות הר"ק רבי יואל בן הר"ק רבי חנניה יו"ט זצ"ל בעל דברי יואל מסאטמר כ"ו אב תשל"ט נדבית ירדנו הרב יואל הילברון שיחי'	למנוחת נשמות כ"ק אדמו"ר הר"ק רבי אהרן בן הר"ק רבי יששכר דב זצ"ל מבעלזא כ"א אב תשי"ז נדבית ירדנו הר"ק ר' מייכל רוקח שיחי'	למנוחת נשמות הר"ק רבי יעקב בן הר"ק רבי מרדכי יוסף זצ"ל בעל בית יעקב מאז"בצה נלב"ע ט"ו אב תרל"ח נדבית נכדו ירדנו הרב בן ציון דוד וכהנולד שיחי'
לעילוי נשמות הרב ישראל מאיר בן ר' ירחמיאל משה קניג זצ"ל נלב"ע כ"ט תמוז תשע"ז	לעילוי נשמות הר"ק ר' יוסף אשר בן הר"ק ר' משה טוביה ברנשטיין נלב"ע י"ג תמוז תשע"ב נדבית בנו ירדנו הרב יעקב יצחק שיחי'	לעילוי נשמות הגאון החסיד רבי דוד יהודה בן ר' פנחס זצ"ל לינק מח"ס נדרי תורה נלב"ע ב' אב תשע"ב	למנוחת נשמות הר"ק רבי ישראל משה בן הר"ק רבי אברהם יעקב צוק"ל כב"ק אדמו"ר בעל עטרת ישראל זצ"ל מסדיגורא נלב"ע כ"א אב תש"פ
ברכת מול מוב לירידתו עוז העומד לימינו בכל עת הר"ח אברהם גרונדמן שליט"א לרגל שמוחת הבר מצוה לבנו הבחור דוד הי"ו	נודב לזיכוי הרבים לזכות הילדה חנה בת נחמה דבורה לרפ"ש בתוך שאר חולי ישראל	למנוחת נשמות מרת שושנה רויזא בת הרב שמואל ע"ה בראון נלב"ע כ"ה ניסן תשפ"ה נדבית ירדנו עוז הרב שלום עוז מרמורשטיין שיחי'	לעילוי נשמות מרת אסתר בת הר"ר יהושע מנחם ע"ה פלדמן נלב"ע ד' אב תש"ע
מס תנחומים לירידתו עוז המסור בלב ונפש למען הוצאת הגיליונות רבות בשנים לזכות את עם ה' הרב בן ציון ברינער שליט"א על פטירת אביו הרב החסיד ר' נתן ב"ר שלמה זצ"ל נלב"ע בשב"ק בעת עלות המנחה ט"ז בתמוז תשפ"ה		לעילוי נשמות הר"ר מנחם בן הר"ר אברהם זצ"ל נלב"ע ד' חשוון תשפ"ה	

יצא לאור ע"י מכון "אוצר הלכות"

להארות והערות ניתן להתקשר בשעות הערב 053-3144016 או במייל הר"מ

אנא תרמו בעין יפה לזיכוי הרבים

בעמדות נדרים פלוס כולל "הערה נא" (לציין עבור אוצר הלכות)

לקבלת העלון 303570102@GMAIL.COM